

Προεδρική Δημοκρατία

versus

Προεδρική Δημοκρατία
Κοινωνική Δημοκρατία
Αντιπροσωπική

Πρακτικά συνεδρίου

Εκτελεστικής Επιτροπής του Ιδρύματος της [redacted] των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, ο οποίος θα μιλήσει για τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων στο ελληνικό πολιτικό σύστημα.

Μιχάλης Σπουρδαλάκης:

Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε της Βουλής των Αντιπροσώπων της Κυπριακής Δημοκρατίας,

Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε της Βουλής των Ελλήνων,

Κυρίες και κύριοι βουλευτές,

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Κυρίες και κύριοι,

Το θέμα παρά την απλή διατύπωσή του είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο. Και τούτο γιατί για την ουσιαστική αντιμετώπισή του δεν αρκεί η τυπική περιγραφή της κοιμματικής λειτουργίας ούτε όπως αυτή προβλέπεται στο σύνταγμα ούτε πολύ περισσότερο όπως αυτή περιγράφεται στις ιδεοτυπικές αναλύσεις του δεσπόζοντος ρεύματος της πολιτικής επιστήμης για την κοιμματική δημοκρατία.

Μια πληρέστερη παρουσίαση δε θα μπορούσε να αποφύγει τα εξής:

- α) Την ιστορική διάσταση της συγκρότησης κομμάτων και κοιμματικού συστήματος, αφού δεν μπορούμε να μιλήσουμε για πολιτικά κόμματα χωρίς αναφορά στο κοιμματικό και πολιτικό σύστημα που συμμετέχουν. Κατά συνέπεια και πιο συγκεκριμένα, δεν μπορεί παρά να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε τον ελληνικό «δικομματισμό».
- β) Την εξέτασή τους και στα τρία πεδία της συγκρότησης και λειτουργίας τους: στο κυβερνητικό, στο κοινωνικό, στο εσωκομματικό.
- γ) Την εξέταση των αιτιών της πανθομολογούμενης κρίσης τους και των προκλήσεων που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν.
- δ) Την ανάλυση των σημαντικών κοινωνικών και κυρίως θεσμικών μετασχηματισμών τα τελευταία χρόνια της κρίσης, μετασχηματισμών που φαίνεται να έχουν σημείο αφετηρίας τη διαβόητη Συμφωνία της Ουάσιγκτον του 1989.

Ας αρχίσουμε από την αρχή, τη «μεταπολίτευση». Ο όρος πρωτοεμφανίστηκε το 1896 και σημαίνει αλλαγή του πολιτεύματος. Το καθήκον δηλαδή έπρεπε να αντιμετωπιστεί το 1974. Κάθε φορά που ιστορικά τίθετο ζήτημα μετάβασης από ένα καθεστώς σε άλλο, πάντα αναδεικνύονταν θεσμός ή πολιτικοκοινωνική συμμαχία που αναλάμβανε τη βασική ευθύνη αυτού του σημαντικού καθήκοντος. Στην περίπτωση της Ελλάδας οι ευνοϊκές εποχές φάνηκε ότι επέλεξαν τα πολιτικά κόμματα και μάλιστα εκεί φάνηκαν με νέα ταμπέλα (Νέα Δημοκρατία, Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις ΠΑ.ΣΟ.Κ.κ.ά.). Σε άλλες αντίστοιχες εμπειρίες της ίδιας περιόδου οι επιλογές ήταν διαφορετικές. Στην Πορτογαλία λ.χ. την ευθύνη φαίνεται να αναλάμβανε ο στρατός, στην Ισπανία μια ευρύτατη κοινωνικοπολιτική συμμαχία οποία συμμετείχε μέρος της Εκκλησίας και εν τέλει και ο βασιλιάς κ.κ.

Επιγραμματικά, θα έλεγα ότι η επιλογή αυτή ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένη η μετάβαση και στη συνέχεια η παγίωση της δημοκρατίας έγινε με τρόπο που διασφάλισε την ταχύτητα του εγχειρήματος αποφεύγοντας ακραία και φαινόμενα, που χαρακτήρισαν άλλες «μεταβάσεις» της περιοχής. Ωστόσο κεντρικός ρόλος κομμάτων και κοιμματικού συστήματος κληροδότης του πολιτικού μας συστήματος σημαντικές παρενέργειες, που αξίζει να επιστημονολογηθούν επιγραμματικά:

- α) Αποικιοποίηση της κοινωνίας από τα κόμματα,
- β) έλεγχος και υποκατάσταση της κοινωνικής δυναμικής,
- γ) εκτενή φαινόμενα κοιμματικοποίησης της δημόσιας σφαίρας και τέλως κρατικοποίηση των κομμάτων, καθώς αυτά απομακρύνθηκαν από την κοινωνία, περιορίζοντας τον πολιτικό ανταγωνισμό στη διαχείριση δεδομένων κρατικών πολιτικών.

Πιο αναλυτικά: Το ειδικό βάρος των κομμάτων στην πολιτική σκηνή της μεταπολίτευσης αποτελεί ίσως την κύρια ειδοποιό διαφορά ή προδικτατορικό καθεστώς στη συγκρότηση του πολιτικού συστήματος. Η μεταπολίτευση εγκαινίασε μια καινούρια ιστορική περίοδο, μια περίοδο ανέδειξε τα κόμματα σε βασικούς θεσμικούς παράγοντες των νεότερων που χαρακτήρισαν το όλο πολιτικό σκηνικό, και τούτο γιατί, όπως

ανέφερα, αυτά ανέλαβαν το δύσκολο έργο της μετάβασης στη δημοκρατία.

Το γεγονός ότι η δικτατορία, αλλά και οι δομές της «καχεκτικής δημοκρατίας» του μετεμφυλιακού κράτους είχαν διαβρώσει όλους τους θεσμούς εκείνους που διέθεταν την απαραίτητη νομιμοποίηση -όπως άλλωστε έγινε σε αντίστοιχες διαδικασίες εκδημοκρατισμού την ίδια περίπου περίοδο (Ισπανία, Πορτογαλία)- για να φέρουν το βάρος της μετάβασης στη δημοκρατία, ανέδειξε τα κόμματα σε σχεδόν αποκλειστικό φορέα αυτών των διαδικασιών.

Αυτό όμως δεν μπορούσε να γίνει με όρους και θεσμούς της προδικτατορικής περιόδου. Γι' αυτό και όλα τα κόμματα της μεταπολίτευσης, αν και αναγκαστικά αποτελούσαν, σε έναν βαθμό, συνέχεια του παλαιού κομματικού συστήματος, ήταν ή επεδίωξαν να εμφανιστούν ως εντελώς νέα. Έτσι, πέρα από τη νομιμοποίηση του/των Κ.Κ.Ε., γεγονός που από μόνο του αποτέλεσε τομή, είχαμε την ίδρυση της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που με διακριτικότητα αλλά με σαφήνεια κράτησαν αποστάσεις από την παλαιά Ε.Ρ.Ε. και την Ένωση Κέντρου, ενώ όσες δυνάμεις επέλεξαν τη συνέχεια με το παρελθόν συρρικνώθηκαν (Ε.Δ.Α.), ακόμη και όταν προσέθεσαν κάτι το νέο στο προφίλ τους (Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις).

Πέρα όμως από την τυπική ανανέωση του κομματικού συστήματος, το τελευταίο, στο πλαίσιο των «ευθυνών» του στις διαδικασίες μετάβασης και παγίωσης της δημοκρατίας, κληροδότησε στο πολιτικό σύστημα, τη δημόσια σφαίρα και γενικότερα τον πολιτικό πολιτισμό της χώρας χαρακτηριστικά που οδήγησαν σε μια ειρηνική και χωρίς μεγάλους κινδύνους ή κραδασμούς παγίωση της δημοκρατίας στη χώρα. Ωστόσο, έχουν δημιουργήσει σημαντικές παρενέργειες, που δυσκολεύουν την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει τόσο το πολιτικό σύστημα σήμερα όσο και η κοινωνία στο νέο και διαρκώς διεθνοποιούμενο περιβάλλον.

Τα χαρακτηριστικά αυτής της εξέλιξης έχουν να κάνουν με τις σχέσεις κοινωνίας-κράτους-κομμάτων και κομματικού συστήματος τα οποία επικαθόρισαν, τουλάχιστον μέχρι την τελευταία κρίση, τους όρους και το πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης και εκπροσώπησης.

Συνοψίζω:

- α) Η διείσδυση των κομμάτων σε όλους τους τομείς της δημόσιας Διείσδυση που είχε ως συνέπεια τον έλεγχο κάθε πρωτοβουλίας και δράσης της κοινωνίας και των φορέων της εργατικό συνδικαλισμό, φοιτητικό κίνημα, κίνημα τοπικής αυτοδιοίκησης κ.ά.). Επρόκειτο για κομματικοποίηση χωρίς προηγούμενο, αφού των κομμάτων έγινε αισθητή ακόμα και σε χώρους χωρίς άμεση σημασία (λ.χ. πολιτισμός, αθλητισμός κ.ά.).
- β) Η έντονη πολιτικοποίηση της δημόσιας ζωής. Πολιτικοποίηση με έντονο χαρακτήρα της έμεινε χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο πολιτικές διαφοροποιήσεις, ανταγωνισμοί ή/και ταυτίσεις ποτέ δεν είχαν κοινωνικό περιεχόμενο και αναφορές. Κατ'επίσημο πανθομολογούμενη «υπερπολιτικοποίηση» της μεταπολίτευσης ουσιαστικά απολιτική και ανίκανη να συμβάλει στη συγκρότηση υποκειμένων με στρατηγική και διεκδικητικό πρόγραμμα.
- γ) Πολώσεις κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές, που ήταν παραγωγικές, αφού, σε συνέχεια του απολιτικού χαρακτήρα της σκηνής, οδήγησαν κυρίως σε λογικές μηδενικού αθροίσματος.
- δ) Ο εντυπωσιακά σύντομος εκσυγχρονισμός των πολιτικών. Πράγματι, οι νέες συνθήκες σε συνδυασμό με τα πολιτικά και τεχνικά καθήκοντα που είχαν αναλάβει συνέβαλαν, ώστε κόμματα και σύστημα να διανύσουν όλες τις φάσεις εξέλιξης του θεσμού αυτές ανιχνεύονται και στην ιστορική εμπειρία των άλλων κομμάτων: από κόμματα στελεχών σε κόμματα μαζών, σε πολιτικά και τέλος σε κόμματα καρτέλ ή κόμματα του κράτους.
- ε) Σημειώθηκε παραμόρφωση των κοινωνικών και πολιτικών και στρέβλωση των διαιρετικών τομών, κυρίως εκείνων που διαμόρφωσαν τον άξονα δεξιάς-αριστεράς. Με άλλα λόγια, στο πλαίσιο της ευφορίας της μεταπολίτευσης, όπου οι εξελίξεις έτρεχαν με κινηματική ταχύτητα, χωρίς να ξεπερνούν όμως τη βαριά κληρονομιά και τη «καχεκτική δημοκρατία» του μετεμφυλιακού κράτους, παρατηρήθηκαν ιδεολογικές και πολιτικές ταυτίσεις και αναπτύχθηκαν επιμέρους (discourses) που οδήγησαν σε πολιτική σύγχυση.

Οι περιπτώσεις της περιόδου της καραμανλικής «σοσιαλμανίας», ο υπόρρητος και ενίοτε σαφής εθνικισμός της αριστεράς, που ήταν το αποτέλεσμα μιας ανθρωπομορφικής αντίληψης για τον ιμπεριαλισμό και τους «κακούς ξένους», αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Οι συνέπειες αυτών των χαρακτηριστικών της ιδιότυπης αυτής πολιτικοποίησης, σε συνδυασμό με τις ραγδαίες κοινωνικές ανακατατάξεις, αποτέλεσμα των οικονομικών αναδιαρθρώσεων που προέκυψαν και από τη συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ήταν η σταδιακή αποστοίχιση των πολιτικών δυνάμεων από την κοινωνική τους βάση και η βαθιά κρίση εκπροσώπησης, που άρχισε πολύ πριν από την οικονομική κρίση του 2009-2010. Ένα φαινόμενο που έλαβε τη μορφή βαθιάς κρίσης εκπροσώπησης, η οποία με τη σειρά της τροφοδοτεί την πανθομολογούμενη κρίση κομμάτων και κομματικού συστήματος.

Πρόκειται για μια πορεία που σχηματικά θα μπορούσε να περιγραφεί ως πορεία από το αμφιθέατρο, το εργοστάσιο, το πεζοδρόμιο στον κομματικό έλεγχο, στον περιορισμό της πολιτικής στο κοινοβούλιο και τους δεδομένους (συνήθως γραφειοκρατικούς) θεσμούς κοινωνικής εκπροσώπησης, το κράτος και την κυβέρνηση και προσφάτως «τη διακυβέρνηση».

Επιμέρους στρατηγικοί στόχοι και συνθήματα της κάθε φάσης αυτής της εξέλιξης νομιμοποίησαν, ενέπνευσαν και χαρακτήρισαν αυτή την εξέλιξη. Έτσι, ο στόχος του «εκδημοκρατισμού» υπονομεύτηκε από τον κομματικό έλεγχο, η «αλλαγή» κυρίως περιορίστηκε στην ανανέωση των ελίτ και του πολιτικού προσωπικού, η επιβεβλημένη κάθαρση του τέλους της δεκαετίας του 1980 εκφυλίστηκε στα χαμηλής ποιότητας talk shows της ιδιωτικής τηλεόρασης, ο εκσυγχρονισμός ταύτισε το λαϊκό με το λαϊκίστικο και εν τέλει το αντιλαϊκό και οδήγησε στην ανάδειξη του κοινωνικά και ουσία αδιάφορου τεχνοκρατισμού και τέλος η «μεταρρύθμιση και επανίδρυση του κράτους» απλώς διασφάλισε την αποικιοποίηση του κράτους από το κόμμα.

Αυτή ήταν η πορεία όλων των ελληνικών κομμάτων, που ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 συγκρότησαν το κομματικό σύστημα. Ένα κομματικό σύστημα που είχε τα τυπικά χαρακτηριστικά του «δικομματισμού» και που παρά τις πολώσεις, οι οποίες συχνά το χαρακτήριζαν, ουσιαστικά στηρίχθηκε σε συναινετική λογική. Ήταν αυτή η συναινετική λογική που ο δικομματισμός

αυτός, μέσα από την εναλλαγή των δύο ισχυρότερων κομμάτων κυβέρνησης, ουσιαστικά εξελίχθηκε σε σύστημα διακυβέρνησης. Ένα σύστημα διακυβέρνησης όπου το κράτος αναδεικνύεται στο κύριο πεδίο πολιτικής κομματικής αντιπαράθεσης. Η κοινωνία και η ουσιαστική της έκφραση εκπροσώπηση παραμελείται και τελικά τίθεται εκτός πολιτικής. Τα κόμματα, πλήρως ενσωματωμένα στο κράτος και τη λογική του, συγκροτούν ένα είδος καρτέλ και είναι απαραίτητα για την αναπαραγωγή όλων των πεδίων/διαστάσεων του κράτους:

- α) την πολιτειακή συγκρότηση,
- β) την πολιτική σκηνή εκεί που συντελείται και διευθετείται η ταξική πολιτική και
- γ) τη διαμόρφωση και υλοποίηση των κρατικών/δημόσιων πολιτικών.

Ωστόσο, ο δικομματισμός αυτός, το ουσιαστικό σύστημα διακυβέρνησης από τις αρχές του 2000 άρχισε να εξαντλεί τα όριά του και να παρουσιάζει σοβαρά φαινόμενα κρίσης. Είναι υπ' αυτή την έννοια που υποστηρίζω πολιτική κρίση προηγήθηκε της οικονομικής κρίσης. Η πολιτική και διοικητική αναποτελεσματικότητα, η δυσκολία νομιμοποίησης ακόμη και διαχειριστικών αποφάσεων, έμπρακτες αντιρρήσεις και αντιστάσεις της εκάστοτε αντιπολίτευσης που συνήθως είχαν παραλυτικές διοικητικές και πολιτικές συνέπειες (λ.χ. Σχέδιο Γιαννίτση για το ασφαλιστικό, άρθρο 16, αποχωρήσεις βουλευτών, η εξέγερση του 2008, οι βίαιες κινητοποιήσεις στην Κερασιά) Σε κάθε περίπτωση τα σημάδια αποευθυγράμμισης και φαινομενικής απονομιμοποίησης του όλου πολιτικού συστήματος έγιναν συχνότερα.

Η μόνη νομιμοποίηση που μπορούσε να διασφαλίσει ο ελληνικός δικομματισμός, το κομματικό σύστημα, ήταν η εξάρτησή του από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και από μια επιλεκτική σχέση με την κοινωνία. Στο πλαίσιο είναι σαφές, σε ό,τι με αφορά ή έτσι καταλαβαίνω, ότι όταν η οικονομική κρίση και η χρεοκοπία, δεν είχε επιλογή το πολιτικό σύστημα δεν είχε τη δυνατότητα να οργανώσει, να συγκροτήσει ένα νέο κοινωνικό σύμβολο. Διότι το πολιτικό σύστημα μέσα από αυτή την κίνηση κομμάτων ουσιαστικά είχε απομακρυνθεί από την κοινωνία, είχε στην πλάτη του στην κοινωνία και δεν είχε εκείνες τις σχέσεις, εκείνους

σύνδεση, για να μπορέσει να έχει μία άλλη επιλογή από την καταφυγή στους λεγόμενους «θεσμούς» και σε ό,τι ακολούθησε.

Μπροστά σε όλη αυτή την κρίση η κοινωνία αντιστάθηκε και εκδικούμενη ουσιαστικά, αν και είναι λίγο βαριά η λέξη αυτή, υπογράμμισε με κάθε τρόπο όχι μόνο την κρίση του συστήματος, αλλά και την αγωνία της να εκπροσωπηθεί και να βγει στο προσκήνιο. Ουσιαστικά, με τις κινήσεις και τις πρωτοβουλίες της υπονόμωσε τα βασικά χαρακτηριστικά του δικομματικού συστήματος: είτε με πολιτικές πρωτοβουλίες από τα κάτω είτε με την έμπρακτη εκθρόνιστά της απέναντι στο σύστημα πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης. Και τι έκανε; Εμπιστεύτηκε εκείνη την πολιτική δύναμη που φάνηκε ή που έπεισε ότι ήταν αντισυστημική. Δηλαδή ό,τι κινείτο απέναντι ή και υποσχόταν ότι θα κινηθεί απέναντι στον συναινετικό δικομματισμό.

Οι πολιτικοί μετασχηματισμοί και ανατροπές των πολιτικών δυνάμεων της χώρας που κληροδότησαν στο πολιτικό λεξικό της Ευρώπης εκτός των άλλων και τον όρο «πασσοποίηση» -όρος περιγραφής της κρίσης των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων- έφεραν και στο προσκήνιο την ελπίδα για μια δημοκρατική διευθέτηση και έξοδο από την κρίση και περιορισμό των κινδύνων από τις πολυποικίλες εκδοχές της ακροδεξιάς. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ελπιδοφόρα πορεία που άρχισε τα χρόνια της αντίστασης απέναντι στην επιθετική λιτότητα στη χώρα μου και επιβεβαιώθηκε λίγο μετά το *annus mirabilis* του 2015 έχουν να κάνουν με τον κίνδυνο κάτω από τις κυβερνητικές αναγκαιότητες, τις πολυεπίπεδες δυνάμεις των συμφερόντων που στήριζαν το παλιό καθεστώς να ενσωματωθούν στις παλαιές έξεις, πρακτικές και λογικές του παρελθόντος, δηλαδή να συμμετέχουν σε έναν νέο συναινετικό δικομματισμό. Κάτι τέτοιο, φοβάμαι, αν καταλήξει η σημερινή δυναμική του κομματικού συστήματος στην Ελλάδα, θα δημιουργούσε χώρο και ευνοϊκές συνθήκες για την περαιτέρω επέκταση πολλών εκδοχών της ριζοσπαστικής δεξιάς. Βεβαίως, αυτός είναι ένας εφιάλτης που απειλεί τη δημοκρατία όχι μόνο στην Ελλάδα, όχι μόνο στην Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική, αλλά και στον κόσμο μετά τις τελευταίες εξελίξεις.

Σας ευχαριστώ.

Πρόεδρος πάνελ:

Θα ήθελα να ευχαριστήσω και τους δύο ομιλητές για την τήρηση χρονικών ορίων που είχαμε αναφέρει.

Ευχαριστούμε πάρα πολύ τον κ. Σηουρδαλάκη για την εξαιρετική ανάλυση του ρόλου των κομμάτων στην Ελλάδα μέσω μιας ιστορικής προσέγγισης τωρινής κρίσης. Μερικά από τα highlights των πολλών ενδιαφερόντων ακούσαμε αφορούσαν την κομματικοποίηση η οποία έπρεπε να γίνει, για ελεγχθεί η μετάβαση στη δημοκρατία, την έντονη αλλά απολίτικη πολιτικοποίηση βαθιά κρίση της εκπροσώπησης, που άρχισε πολύ πριν από την τωρινή παθογένειες όλων αυτών των συνθημάτων που ακούσαμε στην Ελλάδα, τον εκδημοκρατισμό στην αλλαγή, στην κάθαρση, στον εκσυγχρονισμό, μεταρρύθμιση, και εν τέλει την αντίσταση της κοινωνίας με τις υποσχέσεις κκ προκλήσεις που αυτή δημιουργεί για το σήμερα και το αύριο.

Θα δώσουμε τώρα τον λόγο στο κοινό για τις ερωτήσεις. Θα πάρω λίγες ερωτήσεις, τρεις-τέσσερις, θα προσπαθήσουμε, ει δυνατόν, σε 8 λεπτά να έχουμε ολοκληρώσει αυτή τη συνεδρία. Θα πάρουμε όλες ερωτήσεις μαζί.

Ο κ. Αγγελίδης.

Ανδρέας Αγγελίδης:

Προς τον κ. Χρυσσοτομίδα. Έχετε αναφέρει τη Βουλή των 55 αντί των βουλευτών και έχετε αναφέρει ότι ο Πρόεδρος έχει το δικαίωμα αναφορά κατά νομοθετήματος, αλλά και απόφασης της Βουλής. Το ερώτημά είναι σαφέστατο: Εάν η Βουλή, κρίνοντας την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως εσφαλμένη, προχωρά σε πολιτική λύση του προβλήματος με απόφαση, έχετε προηγούμενο που να έχει κάνει αναφορά ο Πρόεδρος προς απόφαση της Βουλής;

Πρόεδρος πάνελ:

Να πάρουμε δύο ερωτήσεις που έχουμε και στο τέλος ο κ. Μανιτάκης.

Συμμετέχουσα:

Τα πολιτικά κόμματα και το κοινοβουλευτικό σώμα που εκλέγεται από τα πολιτικά κόμματα ασκούν τέτοια εξουσία στον Πρόεδρο, που ως απόλυτος άρχοντας της Δημοκρατίας μπορεί να πάρει απόφαση για τη λύση του Κυπριακού, χωρίς να λάβει κανέναν υπόψη του;

Ευχαριστώ.

Μάριος Νεοφύτου:

Θα ήθελα να κάνω μια αναφορά απλώς για το θέμα της έδρας της Λεμεσού. Απλώς, θέτω έναν κίνδυνο, της μη αποδοχής της έδρας, το γεγονός δηλαδή να δίνεται η δυνατότητα στο εκάστοτε κόμμα, σε περίπτωση που σε μία περιοχή έχει χαλαρή ψήφο για το κόμμα, να βάζει κάποιον αρεστό στον λαό. Στην προκειμένη περίπτωση ο αρχηγός του κόμματος είχε τεράστια λαϊκή αποδοχή και στο τέλος, υπαρπάζοντας τις ψήφους των πολιτών, μπόρεσε να παραιτηθεί, έτσι ώστε να πάρει τη θέση κάποιος άλλος. Δηλαδή θέτω το θέμα, και εν μέρει συζητείται και το θέμα της οριζόντιας ψηφοφορίας, κατά πόσο αυτό θέτει τον κίνδυνο της υπαρπαγής των ψήφων, χωρίς ο λαός να ξέρει εκ των προτέρων ότι εκλέγει τον συγκεκριμένο βουλευτή.

Ευχαριστώ πολύ.

Πρόεδρος πάνελ:

Ευχαριστούμε.

Μία ερώτηση από τον κ. Τριμικλινώτη.

Νίκος Τριμικλινώτης:

Για τη συζήτηση περί της κρίσης της δημοκρατίας σήμερα και της κρίσης αντιπροσώπευσης, που είναι παγκόσμιο ζήτημα. Σε ποιο βαθμό ευθύνονται τα κόμματα για τη διαιώνιση και την αύξηση της επιδείνωσης του προβλήματος αυτού; Και σε ποιο βαθμό μπορούν τα κόμματα να κάνουν κάτι, για να αντιμετωπίσουν αυτή την κατάσταση, δεδομένου ότι θεωρούνται ως ένα

από τα μεγάλα προβλήματα για την άνοδο για παράδειγμα των ακροδεξιών λαϊκίστικων δυνάμεων, που λένε ότι πρέπει να καταργήσουμε τα κόμματα και να επαναφέρουμε άλλες μορφές διακυβέρνησης;

Πρόεδρος πάνελ:

Δώστε και στον κ. Κατσουρίδη, μια και είναι εκεί, το μικρόφωνο.

Γιάννος Κατσουρίδης:

Σε προέκταση, θα έλεγα. Ζούμε σε μια εποχή με τεράστιες κοινωνικές πολώσεις, διαιρέσεις, που τις βλέπουμε παντού. Η πολιτική όμως καταλήγει στο τέλος της ημέρας να είναι περισσότερο συμβολική. Και το βλέπουμε αυτό, ότι ο πολιτικός ανταγωνισμός παίρνει περισσότερο συμβολικό χαρακτήρα παρά ουσιαστικό. Αυτό οδηγεί -και το συνδέω με τούτα που είπε ο Νίκος- στο τέλος της ημέρας να φαίνεται πραγματικά αντισυστημικά και να εισπράττουν δυνάμεις ακροδεξιές, όπως κακή ώρα καταστάσεις Σαλβίνι στην Ιταλία και καταστάσεις που έρχονται και στις δικές μας κοινωνίες. Το πού οφείλεται προφανώς είναι μεγάλη συζήτηση, αλλά μπορεί αυτό το πράγμα να τύχει υπέρβασης;

Πρόεδρος πάνελ:

Ευχαριστώ.

Ο κ. Μανιτάκης.

Αντώνης Μανιτάκης:

Ευχαριστώ που μου δώσατε τον λόγο.

Δεν έχω να κάνω κάποια ερώτηση στον κ. Χρυσοστομίδη, γιατί, όπως καταλαβαίνετε, δεν τα γνωρίζω καλά τα ζητήματα και δεν τολμώ να υποβάλω οποιαδήποτε ερώτηση για όλα αυτά τα σημαντικά που θίξατε. Άρα, πού όλο που αυτή τη στιγμή μετέχω ως μέλος της κυπριακής αντιπροσωπείας θα κάνω μία ερώτηση ως Ελλαδίτης στον αγαπητό φίλο και συνάδελφο κ. Σπουρδαλάκη.

Να μου επιτρέψετε να του μιλήσω λίγο στον ενικό, γιατί είμαι και μεγαλύτερη

Χάρηκα πάρα πολύ που σε άκουσα. Πράγματι, έκανες μια εισήγηση πολύ διεισδυτική, πολύ συνθετική και απέδωσες μέσα σε λίγα λεπτά όλες αυτές τις παθογένειες τις τρομερές, τις τραγικές παθογένειες της μεταπολίτευσης. Την απομυθοποίησες· καλά της έκανες! Αυτή η μυθοποίηση που είχαμε γνωρίσει όλο αυτό το διάστημα μας οδήγησε σε αυτό τον εκφυλισμό, μας οδήγησε στην απολιτικοποίηση, στον άκρατο κομματισμό, στην κρατικοποίηση των κομμάτων και όλα αυτά που ανέφερες και συνοψισε, νομίζω, πολύ επιγραμματικά ο πρόεδρος της συνεδρίας.

Είναι πράγματι δυσάρεστο να το λέμε και πολύ αρνητικό. Εάν έβλεπε κανείς τη σκοτεινή εικόνα που περιέγραψες για τα τριάντα-σαράντα χρόνια της μεταπολίτευσης, θα τον έπιανε η ψυχή του. Εμένα με έπιασε, γιατί δεν έβλεπα τίποτε θετικό. Συμμερίζομαι αυτή την απαισιόδοξη προσέγγισή σου. Μόνο που ήθελα να σε ρωτήσω: Αυτή η κρίση, αυτός ο δικομματισμός, η κρατικοποίηση των κομμάτων, η απονομιμοποίηση της αντιπροσώπευσης, η απολιτικοποίηση σταμάτησαν με την κρίση; Όχι. Έγιναν κάποιες προσπάθειες -δε θέλω να τις χαρακτηρίσω πολιτικά, για να μην μπω στην πολιτικολογία- συνεχίζονται.

Και στο κρίσιμο σημείο για το οποίο ήσουν πολύ σύντομος -σε καταλαβαίνω γιατί ήσουν σύντομος, γιατί ακόμα δεν έχουν κατασταλάξει ορισμένα πράγματα, μιλώ για την πολιτική αλλαγή του 2015- αυτή την τετραετία έχεις την αίσθηση ότι αυτά τα φαινόμενα, τα αρνητικά, σταμάτησαν ή συνεχίζονται; Αυτές οι διαρθρωτικές αδυναμίες, οι αλλαγές που ελπίζεις πιστεύεις ότι γίνονται; Ή μήπως η χώρα συνεχίζει να είναι σε ένα πολιτικό αδιέξοδο;

Πρόεδρος πάνελ:

Ευχαριστούμε πολύ τους ερωτώντες.

Θα δώσω τον λόγο στον κ. Σπουρδαλάκη.

Ει δυνατόν, σε δύο-τρία λεπτά, κύριε Σπουρδαλάκη.

Μιχάλης Σπουρδαλάκης:

Αυτό είναι σχεδόν αδύνατο, αλλά θα το επιχειρήσω.

Επικεντρώθηκα στις παθογένειες και το σφάλμα μου, αυτοκριτικά μιλώντας, είναι ότι δεν ανέδειξα τα κεκτημένα, δεν υπογράμμισα όσο θα ήθελα ή ως θα έπρεπε τα κεκτημένα της μεταπολίτευσης, με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι συντάσσομαι με όλους εκείνους οι οποίοι εδώ και πάρα πολλά χρόνια επιδιώκουν το τέλος της μεταπολίτευσης. Το τέλος της μεταπολίτευσης σήμαινε στο τέλος υπονόμηση, υποβάθμιση, παραγκωνισμό των κεκτημένων της μεταπολίτευσης, είτε αυτά ήταν δημοκρατικά είτε φιλελεύθερα είτε κοινωνικά. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι αυτή η επιλογή που έγινε, και με τον τρόπο που έγινε, για γρήγορη μετάβαση στη δημοκρατία είχε και ακρότητες και άφησε κατάλοιπα τα οποία είναι αρνητικά -δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία- και εκεί επικεντρώθηκα.

Τα τελευταία χρόνια η κοινωνική δύναμη που έφερε τον πολιτικό σεισμό στη χώρα φαίνεται ότι θέλει να αλλάξει ρότα, θέτει ερωτήματα. Θέλει να πιάσει εκείνο το νήμα το κοινωνικό της εμπλοκής της κοινωνίας στην πολιτική που είχαν οι πρώτες μέρες της μεταπολίτευσης, του εργοστασιακού κινήματος, του ανεξάρτητου φοιτητικού κινήματος, του πολιτιστικού κινήματος, που θυμόμαστε όλοι εμείς οι μεγαλύτεροι της μεταπολίτευσης και το οποίο, όπως συνηθίζουμε να λέγουμε, «καπελώθηκε», ή καλύτερα ελέγχθηκε από τα κόμματα με έναν σκοπό. Ο σκοπός ήταν η μετάβαση στη δημοκρατία και η παγίωση της δημοκρατίας σύντομα. Εγώ ήμουν εκείνη την εποχή υπέρ της πρώτης εκδοχής, αυτής που δεν ακολουθήθηκε. Οριμάζοντας θεώρησα ότι αυτό ήταν ένα αναγκαίο κακό. Αυτό δε με οδήγησε στο να καταριέμαι τη μεταπολίτευση όμως. Πρέπει να τη ζυγίσουμε και να πούμε ότι κάναμε τεράστια βήματα.

Τώρα, μετά το 2015 και τον «σεισμό» αυτό, κοιτάξτε, όταν γίνεται μια πολύ μεγάλη τομή, δε γίνεται εν κενώ· υπάρχουν οι αδράνειες του παρελθόντος, οι πολιτικές, κοινωνικές και οργανωτικές δυνάμεις του παρελθόντος, που το τραβάνε προς μία άλλη κατεύθυνση. Είναι μια ανοικτή μάχη, πολιτική και κοινωνική μάχη η οποία διεξάγεται. Και τα κόμματα μπορούν δυνάμει να παίξουν έναν πάρα πολύ σημαντικό ρόλο, για να έρθω και στην άλλη ερώτηση. Νομίζω ότι είναι λοιπόν ανοικτό το ερώτημα και ανοικτές οι προκλήσεις που έχουν οι νέες ηγετικές πολιτικές δυνάμεις της χώρας και ευθύνες.

Τώρα στις ερωτήσεις των αγαπητών συναδέλφων, του κ. Τριμικλιγιώτη και του κ. Κατσουρίδη, για την ευθύνη των κομμάτων και τι να κάνουν. Καιτάξετε, τα κόμματα είναι ο κατεξοχήν βολонταριστικός θεσμός. Δεν υπάρχει άλλος θεσμός. Μαζεύονται, αποφασίζουν και κάνουν αυτό ή το άλλο, έχουν αυτή την ευελιξία. Το κάνουν όμως σε πολύ συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές, οργανωτικές και συνταγματικές συνθήκες. Δεν το κάνουν εν κενώ, έτσι; Και αυτές οι συνθήκες έχουν να κάνουν με δύο απλά όσο και πολύ σύνθετα πράγματα: το timing κάθε φορά και τους κοινωνικούς και πολιτικούς συσχετισμούς. Άρα, έχουν ευθύνη τα κόμματα και το τι πρέπει να κάνουν -πενάω και στην τελευταία ερώτηση- είναι να επανασυνδεθούν με την κοινωνία. Αυτό μπορούν να το κάνουν, μπορούν να το επιχειρήσουν.

Τα κόμματα δεν έχουν κρίση. Ξέρετε, τα κόμματα αναφέρονται στη βιβλιογραφία ήδη από τον 19^ο αιώνα, ήταν πριν από περίπου εκατόν είκοσι τόσα χρόνια, όταν πρωτογράφηκε κείμενο κριτικής απέναντι στα κόμματα, ότι διαλύονται και ότι δεν είναι δημοκρατικά κ.λπ. Τόσα χρόνια έχουν περάσει από τα πρώτα τα κλασικά κείμενα του Ostrogorsky, του Michels. Τα κόμματα έχουν παρουσία σε τρία πεδία: το πεδίο του κράτους και της οργάνωσης των εκλογών -γιατί είναι απαραίτητο να δομήσουν την ψήφο, έτσι είναι ο τεχνικός όρος, εκεί τα πάνε καλά- και τα άλλα δύο πεδία, όπου έχουν τελείως αποτύχει, που είναι το εσωκομματικό πεδίο και η παρουσία τους στο κοινωνικό πεδίο. Αυτό μπορούν να το κάνουν, ακόμα και αν υπονομεύσουν αυτό τον συμβολικό χαρακτήρα, που ορθώς λέει ο κ. Κατσουρίδης ότι παίρνει η πολιτική συμβολικό χαρακτήρα και υποτακτικό στην οικονομία.

Ευχαριστώ πολύ.

Πρόεδρος πάνελ:

Ευχαριστούμε πάρα πολύ τον κ. Σπουρδαλάκη για τις σύντομες και πολύ ουσιαστικές απαντήσεις.

Να ζητήσω και από τον κ. Χρυσοστομίδη πάλι το ανέφικτο των δύο-τριών λεπτών στις απαντήσεις.

Κύπρος Χρυσοστομίδης:

Πρώτα όσον αφορά τον κ. Αγγελίδη. Αν η Βουλή επαναλάβει νομοθέ μετά από απόρριψη του ίδιου νομοθετήματος από το Ανώτατο Δικαστή κατά πόσο πρέπει να υπερισχύσει ή όχι. Εδώ τίθεται ερώτημα, πρώτο το Ανώτατο Δικαστήριο μπορεί να κρίνει όλες τις νομοθετικές πράξεις Βουλής, εάν γίνει αναφορά από τον Πρόεδρο ή αν η κυριαρχία της Βο που νομοθετεί εν παντί θέματι, πρέπει να υπερισχύσει αυτού του θέμα

Αλέκος Μαρκίδης:

Του συντάγματος; Να υπερισχύσει του συντάγματος;

Κύπρος Χρυσοστομίδης:

Όχι, το ερώτημα είναι κατά πόσο η κυριαρχία της Βουλής υπερισχύει εκ της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου. Νομίζω πως όχι.

Στην κυρία η οποία είπε κατά πόσο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μη να υπογράψει συμφωνία για το Κυπριακό, χωρίς να πάρει την έγκριση Βουλής ή του λαού γενικά. Νομίζω ότι τουλάχιστον εθιμικά ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θεωρείται και ηγέτης της ελληνοκυπριακής κοινότητας διαπραγματεύεται μόνο υπό αυτή την ιδιότητά του και μπορεί να συγκαταστήσει υπογραφή ή αποδοχή μιας συμφωνίας, νοουμένου ότι ad referendum στέλνει ενώπιον του κυπριακού λαού για δημοψήφισμα.

Για το θέμα της παραίτησης της αρχηγού της Αλληλεγγύης σήμερα, το ο θα αποφασιστεί, νομίζω, στις 26 Νοεμβρίου από το Ανώτατο Δικαστήριο θεωρώ ότι κενωθείσα έδρα πρέπει να έχει νόμιμα αναληφθεί, για να μην ισχύσει η συνταγματική διάταξη ή άλλως πως μη κενωθείσα θεωρείται εκείνη η οποία ο υποψήφιος που την έχει κερδίσει την αποποιείται πριν ακόμη δώσει τη διαβεβαίωση στη Βουλή. Ένα βασικό ερώτημα το ο θα αποφασιστεί, όπως είπαμε, στις 26 Νοεμβρίου.

Για τα άλλα να ευχαριστήσω και εγώ τον κ. Σπουρδαλάκη για τις απαντήσεις του. Πράγματι, μας διαφώτισαν ιδιαίτερα.

Μιχάλης Σπουρδαλάκης:

Και εγώ ευχαριστώ πολύ.

Πρόεδρος πάνελ:

Ευχαριστούμε πάρα πολύ τους ομιλητές, ευχαριστούμε εσάς για την παρουσία και την υπομονή σας.